

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА XII

БРОЈ 12

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
од 26. децембра 2023. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2024

Марта Бјелетић

ЕТИМОЛОШКИ ОДСЕК ИНСТИТУТА ЗА
СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ – 40 ГОДИНА ПОСТОЈАЊА

Пре годину дана, на свечаној академији поводом 75-годишњице Института за српски језик САНУ, са ове говорнице најављено је објављивање 4. свеске *Етимолошкој речника српској језика* (ЕРСЈ) и првог тома *Приручној етимолошкој речника српској језика* (ПЕРСЈ). И ево, речници су ту, и управо су представљени научној јавности. Том приликом поменуто је и да Етимолошки одсек Института ове године слави свој јубилеј – 40 година постојања. Игром случаја та годишњица непосредно претходи једној другој, изузетно важној – стогодишњици рођења академика Павла Ивића – која ће заједничким трудом Института за српски језик САНУ, Одсека за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду и Одељења за књижевност и језик Матице српске, бити обележена издавањем зборника радова посвећеног академицима Павлу Ивићу и Милки Ивић (чија је стогодишњица рођења ове године). С обзиром на кључну улогу Павла Ивића у формирању Етимолошког одсека и покретању пројекта *Етимолошкој речника српској језика*, пригодно је осврнути се у неколико речи на историјат одсека и пројекта чији је идејни творац и оснивач Павле Ивић.

Да би се правилно проценила постигнућа неког подухвата, потребно је сагледати реалан контекст у којем се тај подухват одвијао, како би вредновање његових резултата било објективно. Четрдесет година у људском веку је и мало и много, зависно од угла посматрања. Исто је и са пројектима. Са становишта Рјечника ЈАЗУ и Речника

САНУ – 40 година је мало, а са становишта савремених пројеката који трају по две или три године – изузетно много.

Поставља се питање: шта је стало у тих 40 година? О првих 30 детаљно се говори у јубиларном зборнику радова *Ка изворима речи*, објављеном 2013. године. Није, међутим, наодмет подсетити се и овом приликом најважнијих чињеница, и придодати им неке нове.

Одсек је основан 1. априла 1983. године, доласком у Институт првог запосленог сарадника. У почетку Одсек није имао своју посебну просторију, нити је располагао иједном једином књигом. Стога је први задатак био формирање библиотеке. У оно време био је то мукотрпан посао тражења по антикваријатима тешко доступних књига, углавном речника, штампаних одавно или у иностранству, као и фотокопирања и корицења књига пронађених по разним библиотекама (данас, када је скоро сва литература доступна на интернету, ово је тешко замисливо). Библиотека се богатила и поклонима, а први дародавац је био сам Павле Ивић, који је за нас одвајао дупликате из своје личне библиотеке. Данас Етимолошки одсек располаже са преко 10.000 наслова књига, часописа и фотокопија и већ одавно кубуримо с простором за смештање литературе.

Други задатак био је окупљање и обучавање истраживачког кадра. Како је Београд у време оснивања Одсека био један од ретких словенских лингвистичких центара без етимолошке традиције, први сарадници, који су на пројекат долазили као апсолутни почетници, упућивани су на обуку у друге центре – Љубљану, Краков, Москву. Тамо су стицали потребна знања за рад на етимолошком речнику. Процес формирања истраживачког тима текао је споро. Није било лако окупити стручњаке потребних профила вољне да се баве етимологијом. О тој науци, додуше, није се много могло ни чути на одговарајућим високошколским установама у земљи, а ни данас ситуација није битно другачија. Тако је у првих 20-ак година на пројекту ефективно радило у просеку по двоје-троје сарадника годишње. Неки су се задржавали дуже, неки краће. Остали су они који су поред стручних компетенција и интересовања за етимологију показали и способност за тимски рад, преко потребну, а заправо неопходну у пројектима овакве врсте. Тренутно је на изради обају речника ангажовано 11 сарадника, укључујући 3 спољна. Генерација првих етимолога полако приводи крају свој радни век, али за њима остају млађи који постепено преузимају одговорност за наставак започетог посла.

Период развоја пројекта од његовог оснивања до појаве *Олегне свеске* (1998) потрајао је 15 година, што је време које је и код других сличних пројеката било потребно да се из фазе едукације пређе на при-

преме за редовну израду речника. Током наредне деценије објављене су прве три свеске ЕРСЈ (2003–2008). У том периоду организовали смо и међународни симпозијум *Словенска етимологија данас* (2006), а потом издали и зборник радова са тог скупа (2007). Био је то период највећег узлета Етимолошког одсека. А онда је наступило затишје.

Свесни чињенице да ће израда широко конципираног речника који треба да сакупи и етимолошки обради целокупну дијалекатску и историјску грађу српског језика неминовно потрајати годинама, старији сарадници отпочели су рад на *Приручном етимолошком речнику српског језика*. Првобитно замишљен као популарни једнотомник намењен широкој публици, у којем ће бити представљена етимолошка интерпретација основног лексичког фонда, овај речник се током израде и концепцијски и обимом прилично удаљио од почетне замисли. Истовремено, сарадници средње генерације радили су на својим докторским тезама, а најмлађи, који су последњи пристигли у Одсек, тек су започињали обуку за бављење етимолошком лексикографијом. Данас су они аутори 4. свеске ЕРСЈ. Некако у то време ресорно Министарство увело је категоризацију научника, која ни најмање није погодвала дугорочним пројектима попут *Етимолошког речника*. Стицање бодова постало је императив, што је за последицу имало успоравање рада на основним институтским пословима, најпре због чињенице да се рад на њима најмање вреднује. Данас се категоризација замењује критеријумом изврсноности, у којем нема места за лексикографске одреднице. То нас доводи до логичног питања: да ли је наша друштвена заједница уопште заинтересована за овај и сличне дугорочне пројекте од националног значаја? Они који су задужени за бригу о науци у Србији морали би знати да значај оваквих пројеката далеко превазилази оквире науке о језику. Такви пројекти, с једне стране, представљају битан елемент националне културе, а с друге – доприносе бољем позиционирању нашег језика и културе не само у регионалним границама, већ и на ширем европском плану. Успех фундаменталних лексикографских подухвата, какав је *Етимолошки речник српског језика*, не може се заснивати само на ентузијазму појединаца, већ на озбиљној потпори и подршци друштвене заједнице. Један позитиван пример такве подршке већ имамо у нашем Институту. Требало би га следити.

У оваквим приликама обично се помињу бројке: објављених монографија и радова, одбрањених докторских дисертација, учешћа на научним скуповима, одржаних предавања и слично. Сви ти подаци (а за ових 40 година заиста их се много накупило) доступни су на сајту Института за српски језик и сувишно би било набрајати их.

Много је битније подвући улогу и значај Етимолошког одсека у оквиру самог Института. С обзиром на мултидисциплинарни карактер етимологије, сарадници Одсека баве се и историјом језика, српском и словенском дијалектологијом, балканском лингвистиком, класичном филологијом, оријенталистиком, индоевропеистиком, ономастиком, етнолингвистиком итд. Том својом делатношћу Етимолошки одсек чини битан елемент структуре Института за српски језик САНУ, којим се употпуњава стручно-научни профил Института у складу с принципима по којима су профилисани одговарајући национални институти у другим словенским земљама.

Ваља поменути и то да сарадници Етимолошког одсека активно учествују у раду Института, како у његовој издавачкој делатности (као чланови редакција *Јужнословенскої филолоїа* и едиције „Монографије“), тако и у његовим телима, при чему су неки од њих бирани и за носиоце најзначајнијих институтских функција: члана Управног одбора, директора и председника Научног већа.

Ову годишњицу Етимолошког одсека не обележавамо свечарски већ радно – објављивањем дуго очекиваних речника. Тим поводом су наши млађи сарадници на инстаграм налогу Института покренули акцију *Из ѿера еѿимолоїа*, којом настоје да на приступачан и забаван начин популаризују етимологију као науку и представе резултате наших истраживања најширем аудиторијуму, чиме би се стало на пут квази-научним тумачењима која су преправила медијски простор.

Најзад, вратимо се на контекст поменут на почетку овог излагања. Имајући у виду све представљене чињенице, верујем да објективније можемо проценити рад и резултате рада Етимолошког одсека у протеклих 40 година.

Данашњи контекст у једном је битно другачији – дигитална револуција из темеља је променила методологију израде лексикографских пројеката. Ми већ извесно време планирамо прелазак на писање *Еѿимолошкої речника* у дигиталном окружењу. За такво писање етимолошког, али и сваког другог речника, потребно је стварање савремене, стандардизоване и поуздане дигиталне истраживачке инфраструктуре. То, између осталог, подразумева израду лексикографских база дигитализацијом постојећих описних, дијалекатских и историјских речника, као и лексичке грађе, затим израду различитих корпуса и платформи за писање и објављивање речника у дигиталном формату. Неки од ових послова већ су озбиљно започети у Институту, али да би се они наставили, да би истраживачи могли да их у потпуности примене у свом раду, као и да би резултати тог рада били свима доступни, неопходна је системска и дугорочна подршка. Надамо се да ћемо је добити.